

არქეოლოგია, ეთნოლოგია
ARCHEOLOGY, ETHNOLOGY

სასანიანები სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში: პეტრას
გარნიზონის აღჭურვილობა და მომარაგება

თამაზ დარჩიძე

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის დოქტორანტი, ბათუმი,
საქართველო, 0610, რუსთაველის/ნინოშვილის
ქ.32/35, +995 577-27-26-33. t.darchidze@bsu.edu.ge;
ORCID ID 0000-0003-1835-941X

ნიკა ხოფერია

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის
დოქტორანტი, GIPA-ს ასისტენტ-პროფესორი.
თბილისი, საქართველო, 0162, ქაქუცა
ჩოლოყაშვილის გამზირი3/5, +995 591-60-06-64.
nika.khoperia.1@iliauni.edu.ge
ORCID ID 0000-0002-3076-965X

აბსტრაქტი.

სტატიაში განხილულია ლაზეთის სამეფოს გვიანანტიკური და ადრემუშასაუკუნეების ერთ-ერთ საკვანძო ციხესიმაგრეში სასანური გარნიზონის ყოფნასთან დაკავშირებული საკითხები. როგორც ცნობილია, პეტრამ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ბიზანტიის იმპერიასა და სასანურ ირანს შორის VI საუკუნეში მომხდარ სამხედრო დაპირისპირებაში. ციხისძირში მოპოვებული უკანასკნელი წლების არქეოლოგიური მასალების წერილობით ძეგლებთან ერთად გააზრება ადასტურებს, რომ ბიზანტიელთა მიერ გამაგრებულ ციხე-ქალაქში სასანიური ძალები ლაზეთის დიდი ომის დროს მართლაც იდგა, რაც ერთ-ერთი საკვანძო საკითხია პეტრას-ციხისძირთან საბოლოო იდენტიფიცირ-

ების თვალსაზრისით.

სტატიაში მიმოხილულია ლაზეთის სამეფოში სასანური ირანის სამხედრო და პოლიტიკური ინტერესების ძირითადი საკითხები, პეტრას სამხედრო გარნიზონის შეიარაღება და აღჭურვილობა, სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში სასანური მონეტების გავრცელების ხასიათი და მისი თავისებურებანი.

დადგენილია, რომ დიდი ომის პერიოდში პეტრას ციხესიმაგრეში ირანელთა 10 წლიანი ყოფნა დაკავშირებული იყო გლობალურ საომარ ვითარებასთან და იგი სამხედრო ამოცანის - ლაზეთი-ბიზანტიის სამხედრო-გზის კონტროლს ემსახურებოდა. სასანიანთა პეტრაში გამაგრების ფაქტში არ ჩანს პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ასპექტები. გამოიკვეთა, რომ რეგიონში სასანური მონეტების მიმოქცევა ძირითადად დაკავშირებული იყო გარნიზონისათვის ჯამაგირის გაცემასთან და იგი ნაკლებად იყო გამოყენებული ადგილობრივ მოსახლეობასთან სავაჭრო ურთიერთობისათვის.

საკვანძო სიტყვები: გვიანანტიკური-ადრემუასაუკუნეები; პეტრა; სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო; ლაზეთის სამეფო; სასანური ირანი.

შესავალი.

ლაზეთის სამეფო VI საუკუნის დამდეგიდან სრულად ექცევა ბიზანტიის სტრატეგიული ინტერესის სფეროში. რეგიონზე პრეტენზიას აცხადებს ირანიც, რომელიც ცდილობს ბიზანტიის წინააღმდეგ სამხედრო ოპერაციების წარმოების მიზნით დასავლეთ საქართველოში მოიპოვოს ახალი პლაცდარმი. ირანელებს კარგად ესმოდათ ზღვისპირა სამეფოს სტრატეგიული მნიშვნელობა. სწორედ ამან განაპირობა ორ იმპერიას შორის გაჩაღებული ხანგრძლივი დაპირისპირება, რომელსაც თანამედროვე ისტორიოგრაფია ლაზეთის დიდი ომის სახელით იცნობს. ამ ომის საკვანძო მოვლენები სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე განვითარდა, კერძოდ პეტრას აღება, დაცვა და

დაკარგვა განაპირობებდა საომარ მოქმედებებში დაპირისპირებულ მხარეთა უპირატესობას ან მარცხს.

ლაზეთის დიდ ომის დაწყებამდე სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო ბიზანტიური გავლენის ქვეშ უშუალოდ მოქცეული ტერიტორია იყო, თუმცა 541 წელს აქ ირანული ძალების შემოსვლამ იგი რამდენიმე წლით მოაქცია სასანიანთა კონტროლის ქვეშ.

პეტრაში ირანელთა გარნიზონის ყოფნა პირობითად ორ პერიოდად შეიძლება დავყოთ. პეტრას აღებიდან ვიდრე ლაზების აჯანყებამდე, პეტრას მეორე ალყამდე (549 წ.) პერიოდი მეტნაკლებიად მშვიდობიანია. ირანელებსა და ადგილობრივ მოსახლეობასთან დროის ამ მონაკვეთში დაპირისპირება არ ჩანს, პირიქით პეტრას მეციხოვნეებს ადგილობრივებთან გარკვეული კონტაქტებიც კი უნდა ჰქონოდათ. ირანელთა გარნიზონი მაინც სიფრთხილეს ინარჩუნებდა იმის გათვალისწინებით, რომ მნიშვნელოვანი საფრთხე ბიზანტიელების სახით ძალიან ახლოს იყო. სავარაუდოა, რომ ბიზანტიელებს ჯარის გარკვეული ნაწილი აფსაროსში ჰყავდათ ბაზირებული. ცნობილია, რომ 549 წელს ლაზები ირანელებს აუჯანყდნენ და დახმარება კვლავ ბიზანტიელებს სთხოვეს. საინტერესოა რომ ლაზთა თხოვნა შესაშურად მალე დაკმაყოფილდა - სავარაუდოდ აფსაროსში განთავსებულმა ძალებმა მოსაზღვრე ჭანებთან ერთად განახორციელეს მყისიერი შეტევა პეტრას ციხე-სიმაგრეზე, რომელიც ბიზანტიელთა მარცხით დასრულდა. სარდალ დაგისტეს ამ უშედეგო შეტევით დაიწყო პეტრას ირანული გარნიზონის მეორე პერიოდი. ამ დროიდან გარნიზონი თავდაცვის მდგომარეობაშია გადასული. მართალია პეტრას ალყა დაგისტეს აღარ გაუგრძელებია, მაგრამ ისიც ნათელი იყო, რომ ბიზანტიელები და ლაზები კვლავ ეცდებოდნენ ამ საკვანძო ციხე-ქალაქის დაუფლებას.

სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე ბოლო დროის არქეოლოგიურმა მონაპოვრები და სხვადასხვა დროს აღმოჩენილი ნუმისმატიკური მასალა საშუალებას გვაძლევს აღვადგინოთ ლაზეთის დიდი ომის დროს ამ მხარეში ირანელთა ყოფნის პერიპეტეხები, მათი გავლენის მასშტაბი და ხასიათი.

მეთოდები.

წინამდებარე სტატიაში გამოყენებულია სხვადასხვა მეთოდოლოგიური ხერხები და ინსტრუმენტები, რომლებიც ემყარება თანამედროვე საისტორიო და არქეოლოგიური კვლევის მეთოდოლოგიას. მათ შორისაა ისტორიულ-წყაროთმცოდნეობითი ანალიზის მეთოდი, პარალელური არქეოლოგიური მასალის შედარებითი ანალიზისა და თვისებრივი შედარების მეთოდი.

შედეგები.

შესწავლილია ლაზეთის დიდი ომის დროს (541-562 წწ) სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე სასანიანთა ყოფნასთან დაკავშირებული ისტორიისა და არქეოლოგიის საკვანძო საკითხები. შეჯამებულია პეტრაში გამაგრებული ირანული გარნიზონის შეიარაღებისა და აღჭურვილობის, მათი მომარაგებისა და სასანური მონეტების მიმოქცევის საკითხები.

დისკუსია.

IV საუკუნის მეორე ნახევრიდან რომის პოზიციები აღმოსავლეთში მნიშვნელოვნად შესუსტდა. აღმოსავლეთ რომის იმპერია რამდენჯერმე მარცხდება სასანურ ირანთან ბრძოლაში. ირანი ნელ-ნელა მკვიდრდება ამიერკავკასიაში. რომის იმპერია იძულებული გახდა დაეთმო პოზიციები სომხეთში. ასეთ ვითარებაში რომს აღმოსავლეთში ძლიერი მოკავშირე ესაჭიროებოდა, ამიტომ, ის ცდილობს ხელი შეუწყოს ლაზეთის სამეფოს გაძლიერებას. IV საუკუნის ბოლო და V საუკუნის პირველი ნახევარი ლაზეთის სამეფოს განსაკუთრებული გაძლიერების ხანაა. ქვეყანა აღმავლობის გზაზე იდგა და ტერიტორიული თვალსაზრისითც საკმაოდ ფართოვდება, V საუკუნის შუა ხანებში სამეფო ბიზანტიისგან ფაქტობრივ დამოუკიდებლობას აღწევს.

V საუკუნის 70-იან წლებისთვის ლაზეთის სამეფო დასუსტების გზას დაადგა. მენანდრეს ცნობით 457-479 წლებს შორის პერიოდში სვანეთს ლაზეთისაგან დამოუკიდებლობა მიუღია (გეორგიკა III, 1936:224). ლაზეთის სამეფო კონტროლს კარგავს ასევე არგვეთზეც, რომელიც კვლავ იბერიის შემადგენლობაში შევიდა. უფრო მეტიც, 484 წელს ლაზეთში ირანელები შეიჭრნენ. 500 წელს ლაზთა მეფე წათე I- მა ქრისტიანობაზე უარი თქვა და

ბიზანტიელებს განუდგა (Malalas, 17.9). სასანურმა ირანმა ოფიციალურად გამოაცხადა ლაზეთზე ტერიტორიული პრეტენზია. ცხადია, რომ ორი უდიდესი იმპერიის - ირანის და ბიზანტიის ინტერესები სწორედ აქ გადაიკვეთა, რის გამოც გაიზარდა რეგიონის სტრატეგიული მნიშვნელობა. ამის საპასუხოდ, ლაზეთის ზღვისპირეთში კვლავ ჩნდებიან ბიზანტიური გარნიზონები და ქვეყანა ბიზანტიის სამხედრო გავლენის ქვეშ სრულად ექცევა. ირანმა გააგრძელა კავკასიური სამეფოების გაუქმების საქმე - 510 წელს კავად I-მა (448-531 წწ.) საბოლოოდ გააუქმა მეფობა ალბანეთში, დღის წესრიგში ქართლის სამეფოს ხელისუფლების საკითხიც დაისვა. ირანის სტრატეგიული მიზანი კავკასიიდან ბიზანტიელთა განდევნა და აქ არსებულ სახელმწიფოთა ირანის ჩვეულებრივ პროვინციად ქცევა იყო. ქართლს აჯანყების მეტი აღარაფერი დარჩენოდა. დახმარების მიღების მიზნით ქართლის მეფე გურგენი (ბაკურ IV) იუსტინიანესთან (518-527 წ.წ) საიდუმლო მოლაპარაკებებს შეუდგა. იმპერატორმა ქართლის მეფეს დახმარებაც კი აღუთქვა, მაგრამ გადამწყვეტ მომენტში ბიზანტიელთა დამხმარე რაზმები ძალიან მცირე აღმოჩნდა. მეფე იძულებული შეიქმნა ოჯახით ეგრისში გადასულიყო. 523 წელს ირანელებმა აღარ დაუშვეს ქართლში ახალი მეფის გამეფება და ფაქტიურად ქართლში მეფობა გააუქმეს. ქართლში ირანელთა აგრესიული პოლიტიკის გათვალისწინებით 523 წელს ლაზთა მეფე წათე კონსტანტინეპოლში ჩავიდა, კვლავ მიიღო ქრისტიანობა და ბიზანტიის ქვეშევრდომი ფორმალურადაც გახდა (Malalas, 17.9).

მას შემდეგ, რაც დაამყარეს თავიანთი ბატონობა ქართლში, ირანელებმა მთელი ყურადღება ლაზეთის დაპყრობაზე გადაიტანეს. სასანიანები ცდილობდნენ ბიზანტიის წინააღმდეგ საზღვაო და სახმელეთო ოპერაციების წარმოების მიზნით, მოეპოვებინათ ახალი პლაცდარმი დასავლეთ საქართველოში. მათ კარგად ესმოდათ ზღვისპირა სამეფოს სტრატეგიული მნიშვნელობა. კერძოდ, ლაზეთის დაპყრობის შემთხვევაში ირანი ხელთ ჩაიგდებდა დასავლეთ კავკასიონის გადმოსასვლელებს, მოიპოვებდა ზღვაზე გასასვლელს, რითაც საზღვაო გზით შეუქმნიდა საფრთხეს კონსტანტინეპოლს. ლაზეთის დაპყრობით ბიზანტიის ტერი-

ტორიის სიღრმეში შეჭრისათვის ირანს ახალი გზები ეხსნებოდა. ირანელთა განზრახვას ლაზეთის დაპყრობის შესახებ, ხელს ისიც უწყობდა, რომ ბიზანტიის პოლიტიკით უკმაყოფილო იყო ადგილობრივი მოსახლეობა და თვით ლაზეთის მეფეც.

528 წელს ირანის არმიამ მთელი იბერია გადაიარა და დაიკავა სასაზღვრო სიმაგრეები სკანდე და შორაპანი. ეს მანევრი ბიზანტიელთა საპასუხო, გადამჭრელ მოქმედებას მოითხოვდა. ბიზანტიელებმა მთლიანად ლაზიკა დაიკავეს და ყველგან სამხედრო გარნიზონები ჩააყენეს. ამრიგად, ლაზეთის სამეფო გეოსტრატეგიული დაპირისპირების ეპიცენტრში აღმოჩნდა.

ბიზანტიელებმა გაამაგრეს და შეიძლება ითქვას ხელახლა გააშენეს ბიზანტია-ლაზეთის საზღვართან ახლოს მდებარე ციხესიმაგრე პეტრა, ეს იყო ლაზეთის სამეფოს უკანასკნელი სიმაგრე სამხრეთით VI ს-ში (Prokopios, 2.15.10), (Prokopios, 2.17.3). აქ ბიზანტიელებმა მთავარი გარნიზონი ჩააყენეს, ხოლო მის სარდალს დაუქვემდებარეს ლაზეთში მყოფი ჯარები.

ხელსაყრელი მდებარეობის გამო პეტრა-ციხისძირი იყო ის ერთადერთი ციხესიმაგრე ლაზეთის სანაპირო ზოლზე, რომლის გაკონტროლება ირანელებმა მიზნად თავიდანვე დაისახეს და ომის ძირითადი მიმდინარეობის დროს ამას ახერხებდნენ კიდეც. ამით მათ საშუალება ჰქონდათ ჩაკეცათ ბიზანტია-ლაზეთის დამაკავშირებელი სამხედრო-სავაჭრო გზა. რაც გაუადვილებდა მას ლაზეთის ცენტრალურ ნაწილში საომარ მოქმედებებს.

სწორედ ამიტომ, 541 წელს დაწყებული ლაზეთის დიდი ომის პირველივე სამხედრო მოქმედებები პეტრას აღებას დაუკავშირდა. ირანელებმა პეტრა პირველივე ალყის დროს აიღეს. საბრძოლო მოქმედებებს ციხესიმაგრის მნიშვნელოვანი ნგრევა არ მოჰყოლია. ციხის აღება ერთ-ერთი ზღუდის ჩამონგრევამ და ბიზანტიელთა სარდალის სიკვდილმა განაპირობა. სავარაუდოა, რომ ირანელებმა შემდგომში სრულად გამოიყენეს ბიზანტიური ციხის ინფრასტრუქტურა, იქ დარჩენილი მარაგები, ინვენტარი და ა.შ, მათ ხომ ციხესიმაგრე მტკიცედ და ხანგრძლივად ეჭირათ. როგორც ჩანს, 541-551 წლებში აქ მდგარი გარნიზონი პერიოდულად მარაგდებოდა მარბიელი ლაშქრობებით მოპოვებული

სურსათით, რაც ბუნებრივია, არასაკმარისი იყო, ამიტომ მთავარ შევსებას გარნიზონი ქართლიდან იღებდა (ჯანაშია, 1949:92).

ქართლიდან მომარაგება კი, არ შეიძლება ყოფილიყო მუდმივი, ვინაიდან, ბიზანტიელები ლაზიკაში იყვნენ და ლაზებთან ერთად აგრძელებდნენ ბრძოლას არა მხოლოდ პეტრას გარშემო, არამედ ლაზეთის სხვა სტრატეგიული წერტილების, მათ შორის, ქართლიდან ლაზეთში მომავალი მთავარი საგზაო არტერიების დასაუფლებლადაც. ამ რთული მოცემულობის მიუხედავად, ირანულმა გარნიზონმა დიდი ხანი გაძლო რეგულარული მომარაგების გარეშე. ზოგადად, ბიზანტიელები სათანადოდ აფასებდნენ ირანელ მეომართა გამძლეობას და სირთულეებთან გამკლავების უნარს. ბიზანტიური ტრაქტატის, მავრიკიოსის „სტრატეგიკონის“ მიხედვით „(ირანელები) უმეტეს შემთხვევაში, თავიანთ მიზნებს დაგეგმვითა და მეთაურობით აღწევენ; ურჩევნიათ მოწესრიგებულად იმოქმედონ, ვიდრე სიმამაცით აღტყინებულეზმა... ისინი ადვილად უმკლავდებიან სიცხეს, წყურვილსა და საკვების ნაკლებობას. საშიშნი არიან ალყის შემორტყმისას და კიდევ უფრო საშიშნი, როდესაც თავად არიან ალყაში; განსაკუთრებულად დახელოვნებულები არიან საკუთარი სისუსტეების დამალვასა და მხნეობის შენარჩუნებაში არახელსაყრელი პირობების დროს, რასაც თავისივე უპირატესობად აქცევენ ხოლმე“ (Dennis, 2010:113).

2017 წელს ციხისძირის აკროპოლისის მე-5 კოშკის სტრატეგრაფია და იქ მოპოვებული მასალა, ასახავს პეტრას მესამე და საბოლოო ალყისას მომხდარ სამხედრო მოქმედებებს. დაგისთეს შემცვლელად, ბიზანტიის იმპერატორ იუსტინიანესგან გამოგზავნილმა გამოცდილმა სარდალმა, ბესამ, პირდაპირ შეუტია პეტრას და სხვადასხვა საალყო მეთოდი გამოიყენა მის დასამორჩილებლად. მან გააგრძელა დაგისთესგან დაწყებული გვირაბის გათხრა გალავნის ქვეშ, მოკავშირე საბირებს ააგებინა ტარანი კედლის შესანგრევად და სცადა შტურმი საალყო კიბეებით. ალყაში მოქცეულებმა ტარანის ცეცხლმოდებული ნავთიანი ქოთნებით დაწვაც შეძლეს, მაგრამ, მას შემდეგ, რაც გალავნის ქვეშ გვირაბის გათხრას კედლის ჩამოქცევა მოყვა, პეტრა უკვე გან-

წირული იყო. ბიზანტიელების შეტევას, ვერც აკროპოლისმა გაუძლო და მისი ნაწილიც, ნავთისგან გამოწვეული ხანძრის მსხვერპლი გახდა. არქეოლოგიური კვლევით ჩანს, რომ პეტრას ინფრასტრუქტურის ნაწილი ჩაინგრა, დაიწვა და თან მოიყოლა მასში არსებული მასალაც.

ისტორიულ წყაროებზე დაყრდნობით, ჩვენ ვიცით, რომ 551 წელს პეტრას ფინალური ალყისას თავდაცვის მდგომარეობაში იყვნენ ირანელები ანუ ციხესიმაგრის გარნიზონი ირანული იყო. ეს გარემოება უცილობლივ არ გულისხმობს, რომ არქეოლოგიური მასალაც ირანული წარმოშობის უნდა ყოფილიყო. სავარაუდოა, რომ ირანელი სამხედროები იყენებდნენ ციხესიმაგრეში მანამდე შენახულ იარაღ-აღჭურვილობას, რომელიც აქ ბიზანტიელებს უნდა დარჩენოდათ, მას შემდეგ, რაც ქალაქი პირველად აიღეს ირანელებმა.

პეტრას ირანული გარნიზონი

ციხისძირის აკროპოლისის მე-5 კომპლექსში მოპოვებული მასალით ჩანს, რომ აქ მდგარი გარნიზონი ადგილზე ფქვავდა ხორბალს. ჯაჭვის პერანგში მიკვლეული რბილი ხორბლის (*Triticum Aestivum* L) ნაშთები, ასევე დანახშირებული მარცვლეულის მიკვლეული ნიმუშები სწორედ ამაზე მეტყველებს. ხორბლის ადგილზე დაფქვის დამადასტურებელია ხელწისქვილის ქვები, მათი რაოდენობა მხოლოდ ერთ კომპლექსში ხუთ ერთეულს შეადგენს (მინდორაშვილი, 2021: 33), მსგავსი ქვები ციხისძირში გასული საუკუნის 60-იან წლებში ჩატარებული გათხრების დროს - აკროპოლისის სხვა უბანზეც აღმოჩნდა. როგორც ჩანს, პეტრას ირანულ გარნიზონს ხორბლისა და ფქვილის საკმაო მარაგებიც გააჩნდა, ამას ადასტურებს დიდი რაოდენობით კონცენტრირებული სამზარეულოსა (ქვევრები, დერგები, ქოთნები, ლუთერი) და სუფრის (დოქები) ჭურჭელი, ასევე სტაციონარული ქვის ჭურჭელი. განსაკუთრებულია ამფორების დიდი რაოდენობაც.

ანტიკური ხანიდან შუა საუკუნეების ბოლომდე, არმიის მომარაგებაში, ძირითადი ადგილი საკვებს, ფურაჟსა და შეშას

ეკავა; იარაღი და აღჭურვილობა კი, მეორე ადგილს იკავებდა. სამხედრო ისტორიკოსები, ისტორიულ წყაროებზე დაყრდნობით და შედარებით, მიიჩნევენ რომ ჯარისკაცს, მძიმე სამუშაოს შესრულების დროს, დღეში, სულ მცირე, 1-1.3 კგ საკვები სჭირდებოდა. ჯარისკაცის დღიურ ულუფას, ძირითადად ხორბალი და მისგან გამომცხვარი პური ან ორცხობილა შეადგენდა (წურწუშია, 2016:200-201). შესაბამისად, პეტრას გარნიზონისთვის, ხანგრძლივი ალყის გასაძლევად, მნიშვნელოვანი იყო მარცვლეულის დიდი მარაგი.

პროკოპი კესარიელის გადმოცემით, მერმეროემ იმდენი ტომარა საკვები მიიტანა პეტრასთან, რომ დაცლილ ტომრებში ქვიშა ჩაყარეს და გალავნის ჩამონგრეულ ადგილებზე დაალაგეს – სახელდახელოდ აღადგინეს კედელი, რის შემდეგაც აქ, კარგად მომარაგებული სამი ათასი მებრძოლიც დატოვა (Prokopios, 2.30; გეორგიკა II, 1965: 112).

როგორც ჩანს, გარნიზონს ცხენებიც ჰყავდა. ამას ადასტურებს კოშკში აღმოჩენილი ლაგამი. საინტერესოა, რომ ხორბალთან ერთად მიკვლეულია ქერის ნიმუშებიც (*Hordeum vulgare* L.), რომლებიც, სავარაუდოდ, ცხენების საკვებად უნდა ყოფილიყო განკუთვნილი. არსებობს მოსაზრება, რომ კოშკში მეომართა საბრძოლო აღჭურვილობასთან ერთად ნაპოვნი ნამგლებიც სწორედ ცხენების გამოსაკვებად საჭირო ბალახის დასამზადებლად გამოიყენებოდა (მინდორაშვილი, 2021:29). მომარაგების თვალსაზრისით, ყველაზე რთული, ცხენებისა და სასაპალნე ცხოველების გამოკვება იყო, მათი მაღალი მოთხოვნილებიდან გამომდინარე. პირუტყვისთვის საჭირო ფურაჟის დიდი მოცულობის გამო, არმია, რომელიც დიდი რაოდენობით ცხენებს მოითვლიდა, ლაშქრობისას საძოვრების გამოყენებით ცდილობდა ამ მოთხოვნილების დაკმაყოფილებას. ცხენი ბალახის ძოვის გარდა, დღეში 2.5 კგ-მდე მარცვლეულს საჭიროებდა. მარცვლეულის გარდა, სულ მცირე, 12.5 კგ ბალახს. საერთო ჯამში, ცხენს დღეში სჭირდება 2.5 კგ მარცვლეული და 7 კგ თივა ან თითქმის 2-ჯერ მეტი ბალახი. ჯორი საჭიროებს ცხენის რაციონის 75%-ს, თუმცა მუშაობა შეუძლია უფრო ნაკლები საკვების

დროსაც, როგორცაა 2.3 კგ მარცვლეული და 4.5 კგ ჩალა (წურწუშია, 2016: 200-201). ციხესიმაგრეში ხანგრძლივად ყოფნის დროს ქერი ცხენებისათვის ვერ იქნებოდა ძირითადი და საკმარისი საკვები, ამიტომ მართლაც სავარაუდებელია, რომ მეომრები ცხენებს პირველ რიგში თავიანთი მოპოვებული ბალახით კვებავდნენ. ალყის დროს ბალახის საკმარისი მარაგის არარსებობისას ცხენების რაციონს, ბუნებრივია, ქერიც ემატებოდა. იმის გათვალისწინებით, რომ ქერს ზოგჯერ ხორბალსაც უმატებდნენ შეგვიძლია ვიფიქროთ, რომ ხორბლის დეფიციტის დროს, საკვების გამოზოგვის მიზნით, მეომრებისთვისაც კი ქერისა და ხორბლის ფქვილისგან (პროპორცია 3/1) მომზადებული პურიც ცხებოდა.

არმიის მომარაგებაში დიდ როლს თამაშობდა მტრის მიწების ძარცვა, როდესაც მოწინააღმდეგის რესურსების ხარჯზე ხდებოდა მიმდინარე მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება. თუმცა, მასზე სტრატეგიული გათვლის გაკეთება მაინც შეცდომა იყო: მხოლოდ ფურაჟირების იმედზე ყოფნას შეიძლება სამხედრო კატასტროფა მოეტანა (წურწუშია 2016:207). ბიზანტიური სამხედრო ტრაქტატი, მავრიკიოსის „სტრატეგიკონი“ მეთაურებს მოუწოდებდა ლაშქრობა მაშინ დაეწყოთ, როდესაც ხორბალი შემოვიდოდა, რათა სანოვაგე არ მოკლებოდათ და მტრისთვისაც მეტი ზიანი მიეყენებინათ (Dennis, 2010:13), მაგრამ ლაზეთის პირობებში, ეს სტრატაგემა, ნაკლებ გამოსადეგი იყო. აქ, ბიზანტიური წყაროების მიხედვით, საკვები ძალიან მცირე რაოდენობით მოიპოვებოდა და როგორც ბიზანტიელებს, ისე ირანელებს სურსათის სრულად თავიანთი ტერიტორიიდან შემოტანა უხდებოდათ (Prokopios, 2.30; გეორგიკა II, 1965:112).

საკვების გარდა, არმიის უმთავრესი საჭიროება წყალია. საშუალოდ, არმიის ყოველ წევრს დღეში 2 ლ წყალი სჭირდებოდა. კლიმატური პირობებიდან გამომდინარე, ცხენს სჭირდება დღეში 15-30 ლ წყალი, ჯორს - 20 ლ და ხარს 30 ლ. ცხენის საჭიროება ზოგჯერ 36 ლ-ითაც არის განსაზღვრული. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ დღევანდელიობისგან განსხვავებით, ანტიკურ ხანასა და შუა საუკუნეებში უფრო იოლი იყო წყლით არმიის

დაკმაყოფილება: მოსახლეობა უფრო მცირე იყო, წყლის მოხმარება ნაკლები, გარემო უფრო ჯანსაღი იყო და გრუნტის წყლებიც დაუბინძურებელი (წურწუშია 2016: 201). პეტრას არ ჰქონდა არც წყლით მომარაგების პრობლემა. ქალაქის პირველი ალყისა და ხოსრო ანუშირვანის მიერ ალების შემდეგ, ირანელებმა წყალი, რომელიც ქალაქში შემოდის, სამ ნაწილად გაყვეს, საკმაოდ ღრმა თხრილი ამოიღეს და ჩააშენეს სამი მილი: ერთი ქვემოთ, თხრილის ძირში, რომელიც ნეხვითა და ქვებით დაფარეს შუა თხრილამდე; აქვე მეორე მილი ჩადეს და დამალეს, ხოლო ზედ მესამე დააშენეს, მიწის ზემოთ და ყველასათვის დასანახავად. ამრიგად, არხი, ფარულად, სამსართულიანი გამოვიდა. რომაელებმა მხოლოდ ორი მილის გადაჭრა მოახერხეს, მესამეს კი ვერ მიაგნეს (გეორგიკა II, 1965:178; Prokopios, 8.12). ციხე-ქალაქს საჭირო წყლის მიღება რამდენიმე უბნიდან შეეძლო. საკუთრივ აკროპოლისს სასმელი წყლის არანაკლებ ორი, ერთმანეთისგან დამოუკიდებელი წყარო გააჩნდა. ერთ-ერთი მათგანია ციხის სამხრეთ-აღმოსავლეთით მდებარე ვიწრო და გრძელი ხეობა. შევნიშნავთ, რომ ხეობის შუა წელში არსებული წყაროები აკროპოლისიდან 700-800 მეტრითაა დაშორებული. ისინი ზღვის დონით აკროპოლისში არსებულ ნაგებობებზე მაღლა ექცევა. რაც, განსაკუთრებული პირობა იქნებოდა ციხესიმაგრეში წყლის შეუფერხებელი მიწოდების უზრუნველსაყოფად. ამასთან ერთად ხშირ, ქვეტყით მდიდარ კოლხურ ტყეში, ვიწრო ხეობაში მოწყობილი სამარაგე ავზები და გრუნტში ჩაწყობილი, მასთან დამაკავშირებელი თიხის მილებით მოწყობილი ერთი ან შეიძლება ორი მაგისტრალი მტრისთვის რთული აღმოსაჩენი იქნებოდა. აკროპოლისის სასმელი წყლის მეორე წყარო, პირდაპირი გაგებით, მდებარეობს ციხესიმაგრის ორ ბორცვს შორის დამაკავშირებელი ე.წ. დერეფნის ტერიტორიაზე. კერძოდ, დასავლეთ ზღუდესთან ახლოს, ზღვის მხარეს მოქცეულ უბეში.⁷ ეს წყარო ციხესიმაგრის კომპლექსში ექცეოდა, რითაც წყლის მცირე დებეტის

⁷ ეს ნიუანსი ადრევე იქნა შემჩნეული (ინაიშვილი, ა, 1974: 130).

მიუხედავად, ალყის დროს სრულად უზრუნველყოფდა გარნიზონს სასმელი წყლით.

საინტერესოა პეტრას მეციხოვნეთა აღკაზმულობა და შეიარაღება. მე-5 კოშკის აღმოჩენებიდან ჩანს, რომ ირანელები კარგად იყენებენ ადგილობრივ ნაალაფარ ან/და ციხე-სიმაგრის საწყობებში დარჩენილ ბიზანტიურ თუ ლაზურ იარაღს, რომელიც მათ პეტრას დაკავების შემდგომ იგდეს ხელთ. აქ გაკეთებული აღმოჩენები შესაძლებლობას გვაძლევს უკეთ წარმოვიდგინოთ ჯარისკაცის აღკაზმულობა და აღჭურვილობა.

სასანური ირანის არმიის დამრტყმელი ძალა, ბრძოლის ველზე მძიმე, კატაფრაქტული კავალერია იყო, მსუბუქ ცხენოსნებსა და ქვეითებს შედარებით მეორეხარისხოვანი ფუნქცია ჰქონდათ. მაგრამ, საალყო საქმეში პირიქით იყო. ქვეითი ჯარი გახლდათ მნიშვნელოვანი. ასევე, ირანელები განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდნენ ბრძოლაში მშვილდოსნების გამოყენებას. როგორც პროკოპი კესარიელი წერდა „თითქმის ყველა ირანელი მშვილდოსანია და მიჩვეულია ისრის უფრო სწრაფად სროლას ვიდრე ამას სხვა ხალხები აკეთებენ“ (Prokopios, 1.18). ხოსრო ანუ შირვანის რეფორმებით, ირანული არმია გარდაიქმნა და გაძლიერდა. ახლა მათ უკვე ჰყავდათ იარაღქვეშ ბრძოლისუნარიანი რაზმები. გაიზარდა მათი საერთო რიცხოვნობაც და გაჩნდა ძლიერი რეზერვების ყოლის შესაძლებლობა. ირანელები ხვდებოდნენ რომ ძლიერი ქვეითი ჯარის გარეშე ბიზანტიელებს ვერ დაამარცხებდნენ. ქვეითი ჯარი როგორც ბრძოლის ველზე ქმნიდა სიმრავლეს, ისე დაკავებული ტერიტორიების გასაკონტროლებლად იყო აუცილებელი. ირანული არისტოკრატია მძიმე კავალერიას ქმნიდა, ქვეით ჯარში კი, უმეტესად დაბალი სოციალური ფენის ხალხი მსახურობდა. მათგან გამოირჩეოდნენ ირანის მთავორიანი მხარის, დაილამის მაცხოვრებლები, რომლებიც სხვა ქვეით ნაწილებთან შედარებით, უფრო ბრძოლისუნარიანები იყვნენ. განსაკუთრებით გაიზარდა მათი მნიშვნელობა ხოსრო I-ს მეფობისას.

აგათია სქოლასტიკოსის მიხედვით, დაილამელები გამოირჩეოდნენ სიმამაცით და სხვა ირანელებისგან განსხვავებით,

მხოლოდ მშვილდებსა და სატყორცნ შუბებს კი არ იყენებდნენ, არამედ ხელჩართული ბრძოლის იარაღსა და ფარებს. ზოგადად, ქვეითები, რომლებიც ხელჩართულ ბრძოლაში იღებდნენ მონაწილეობას, უკეთ იყვნენ დაცულები, თუმცა, დაილამელების უპირატესობა, მათი მობილურობა, სისწრაფე და რთულ რელიეფზე ბრძოლის შესაძლებლობა იყო, ამიტომ, ისინი შედარებით მსუბუქად უნდა ყოფილიყვნენ შეაბჯრულები. პროკოპი კესარიელის მიხედვით, თითოეული დაილამელი მეომარი ატარებდა მახვილს, ფარს და სამ ხელშუბს⁸ (Prokopios, 8.14), რომელთაც „ჟუფინს“, ისლამურ პერიოდში კი, არაბულად „მაზრაკს“ უწოდებდნენ (Bosworth, 1965/66:149). დაილამელებთან ასოცირდება საბრძოლო ცული, ტაბარძენიც. ეს იარაღი განსაკუთრებით ეფექტიანი იყო მტრის აბჯრის გასარღვევად (Farrokh, 2017:122-123). პეტრას ციხე-ქალაქის მნიშვნელობიდან და პეტრას გარნიზონის განსაკუთრებული გამძლეობიდან გამომდინარე, შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ მისი ნაწილი მაინც, შესაძლოა სასანური ჯარის გამორჩეული ნაწილის, დაილამელებისგან ყოფილიყო შემდგარი, რომლებიც, შემდგომშიც ჩანან ლაზეთის ომში ბიზანტიური წყაროების მიხედვით.⁹

2017 წლის გათხრებისას ნაპოვნი იქნა რკინის რგოლებისაგან დამზადებული ჯაჭვის პერანგი, ნახანძრალი, დაფიქსირებულია წიდად ქცეული გუნდის სახით (მინდორაშვილი, 2021: 17). ჯაჭვის პერანგები პეტრაზე ადრეც გამოჩენილა (ინაიშვილი, 1974:145). მეომრის აღჭურვილობას განეკუთვნება ბეგთარის რკინის ფირფიტები, ისიც ნაპოვნია დამწვარი მასის სახით. რამდენიმე გადარჩენილ ფირფიტას აქვს მრგვალი მოგრძო ნახვრეტები, არის უნახვრეტო ცალებიც. ფირფიტები ერთმანეთზე ტყავის თასმებით უნდა ყოფილიყო შემკული, რაც ბუნებრივია, რომ აქ გაჩენილ ხანძარს ვერ გადაურჩა (მინდორაშვილი, 2021:18). პეტ-

⁸ ბუვეიჰიანთა დინასტიის პერიოდის დაილამელი მეომრების აღწერაში, ორი ხელშუბია დასახელებული (Bosworth, 1965/66:149).

⁹ Prokopios, 8.14; Agathias 3.17-28; Agathias, 4.13-14; ლაზეთის ომში დაილამელებზე ვრცლად იხ. Khoperia, 2022:165-172.

რაზე მოპოვებული ბეგთარის ფირფიტები ყველაზე ახლოს დგას წებელდის VI-VII სს. მასალასთან (Воронов, Бгажба, 1985:84).

მასალებს შორისაა რკინის დაზიანებული, მთლიანჭკედილი მუზარადი (დიამეტრით 25 სმ), რომელსაც კიდეებზე შემოუყვება ბრინჯაოს სარტყელი, მასზე შემორჩენილია კოპებისა და რგოლების კვალი, ჩანს რომ მუზარადს კისრის არეში ჯაჭვის ქსოვილი ებმოდა (მინდორაშვილი, 2021:20) (სურ. 5). მუზარადის დაზიანებული ნაშთები პეტრას აკროპოლისის გათხრისას ადრეც გამოჩენილა ჯაჭვის პერანგებთან ერთად, აღსანიშნავია, რომ სამ სხვადასხვა ადგილას ჯაჭვის პერანგები ისევ აღმოჩნდა (ინაიშვილი, 1974:145). საინტერესოა, რომ მრავლადაა ბეგთარის რკინის ფირფიტები, იგი კოშკის სხვადასხვა ადგილას აღმოჩნდა, ასევე დაფიქსირდა მოზრდილი გროვის სახითაც. მეომართა აღჭურვილობა ბუნებრივია მოიცავთა ფარსაც. ციხისძირის მასალებს შორისაა სამი ერთეული ფარის უმბონი, იგი ნახევარსფერული მოყვანილობისაა და ცენტრში რკინის ღერაკი აქვს, ძირზე ბრტყელი კიდე შემოუყვება რომელზედაც სამანჭკალე ნახვრეტებია დატანილი. როგორც ჩანს ფარი ტყავადაკრული ხის იყო, რომლის ნაშთებიც არ არის შემორჩენილი (მინდორაშვილი, 2021:19) (სურ. 4).

ციხისძირში აღმოჩენილი მუზარადი, საინტერესოა მთლიანჭკედილი მუზარადების ევოლუციური განვითარების თვალსაზრისით. ცნობილია, რომ სასანიანთა იმპერიაში ახ.წ III საუკუნიდან მეორეები სხვადასხვა ფორმის მუზარადებს იყენებდენ, მეტწილად სეგმენტურ მუზარადებს. სამეცნიერო ლიტარატურაში სასანური მუზარადების 7 ტიპია გამოყოფილი, მათ შორისაა მთლიანჭკედილი მუზარადიც. სხვადასხვა ფორმის მთლიანჭკედილი მუზარადები აღჭურვილობაში ნაკლები ინტენსივობით გამოიყენებოდა IV-VI საუკუნეებში (Ahmad, 2015:138-139, 143), მათი მასიური გავრცელება კი განვითარებულ შუასაუკუნეებს უკავშირდება (წურწუმია, 2013:47), თუმცა მთლიანჭკედილი მუზარადები უფრო ადრეულ პერიოდშიც გამოიყენებოდა და მსგავსი ტექნიკით შექმნილი მუზარადები ახ.წ. III საუკუნიდან ჩანს (kubik, 2015: 195-210).

პეტრას მუზარადი VI საუკუნით თარიღდება, თარიღს ამყარებს არტეფაქტის აღმოჩენის კონტექსტი და თანმხლები მასალა, განსაკუთრებით ნუმიზმატიკური ძეგლები. შესრულების ტექნიკითა და საერთო იერით იგი აღმოსავლურ მუზარადებთან ჰპოვებს მსგავსებას.

მრავალფეროვანია პეტრაში გამაგრებულ მეომართა საბრძოლო იარაღები. იგი მოიცავს სატევრებს, მახვილებს, შუბებს, მშვილდ-ისრებს, საბრძოლო ცულებსა და დანებს. განსაკუთრებული მრავალფეროვნებითაა წარმოდგენილი შუბისპირები, აღმოჩენებს შორის გამოყოფილია ხუთი ტიპის შუბისპირი - მათ ერთმანეთისგან ზომა, ქედისა და ფრთების ფორმა, ასევე მასრის ტიპი განასხვავებთ (მინდორაშვილი, 2021: 22-23) (სურ. 8). დ. მინდორაშვილის მიერ გამოყოფილი მე-3 ტიპის, ყველაზე გრძელი შუბისპირი (32,5 სმ), ციხისძირის აღმოჩენებისათვის ახალი არ არის. მსგავსი შუბისპირები ციხისძირის ადრეშაუასაუკუნეების სამაროვნიდანაა ცნობილი (ინაიშვილი, 1993: 83). საინტერესოა, რომ სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში, ფიჭვნარის ადრეშაუასაუკუნეების ორ სამარხში შუბისპირთან ერთად ფიქსირებულია ბუნიკიც, რითაც ვადგენთ შუბის სავარაუდო სიგრძეს - 1,75 და 2,1 მეტრი (კახიძე ა, ვიკერსი, მამულაძე, 2000: 72). პეტრას აკროპოლისის მე-5 კომპლექსის მასალებში მრავლადაა რკინის ისრისპირი, პირის ფორმის თვალსაზრისით გამოიყოფა ერთი ოთხკუთხაგანივკვეთიანი დაგრძელებული და სამფრთიანი ყუნწიანი ისრისპირები. სავარაუდოდ მოისრის აღჭურვილობას უკავშირდება ასევე ბრინჯაოს ერთი მომცრო ოთხკუთხა ნივთი, რომელზეც უძრავადაა მიერთებული მოგრძო კაუჭი (მინდორაშვილი, 2021:23-24).

მე-5 კომპლექსში ჩატარებულმა გათხრებმა გამოავლინა ექვსი საბრძოლო ცული, ყველა მათგანის სატარე ხვრელი მრგვალგანივკვეთიანია, მიუხედავად ამისა ცულის სატარე ხვრელის, პირის, ყუის, ასევე ტანის ფორმითა და ზომის მიხედვით ოთხ ტიპად ჯგუფდება (მინდორაშვილი, 2021:24) (სურ. 7). ერთ-ერთი ტიპის, შედარებით მასიური, მაღალი ჩაქუჩისებრი ყუის მქონე და მოხრილტანიანი ცული ადრეც გამოჩენილა სამხრეთ-დასავლეთ საქ-

ართველოს ადრებიზანტიური ეპოქის ძეგლზე (კახიძე ა, ვიკერსი 2004: 128-129). უნდა ითქვას ისიც, რომ ციხისძირიდან ცნობილია ცულის კიდევ ერთი ფორმა - დაბრტყელებული, ოთხკუთხაგანი ვიკვეთიანი ყუის მქონე, ვიწრო ყელიანი და მოკლეპირიანი ცული, იგი ციხისძირის ადრეშუასაუკუნეების სამარხულ ინვენტარს შორისაა შესწავლილი (ინაიშვილი ნ, 1993: 93).¹⁰ როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ხელშუბებთან და მოკლე მახვილებთან ერთად, საბრძოლო ცულებს, აქტიურად იყენებდნენ ლაზიკის ომის მონაწილე დაილამელი ქვეითები. VI საუკუნის საბრძოლო ცულების აღმოჩენა პეტრაში, შეიძლება მათი პეტრას ირანულ გარნიზონში ყოფნის კიდევ ერთ დადასტურებადაც მივიჩნიოთ.

მეომრის აღჭურვილობაში უნდა იყოს ასევე აქ ნაპოვნი, სრულიად დაცული ორი რკინის დანაც. კოშკის გათხრისას მოპოვებული ბრინჯაოს ოვალური ფორმის ნივთი იძლევა საშუალებას ვივარაუდოთ, რომ იგი მეომრების სამკლავური ან წვიცსაფარია, აქვეა რამდენიმე ნივთი რომელთა დანიშნულება ამჟამად ნათელი არ არის და კვლევის გაგრძელებას მოითხოვს. ასეთია პეტრაში გამაგრებული მეომრების საბრძოლო აღჭურვილობის ზოგადი დახასიათება.

სასაზღვრო მონეტები და მათი მიმოქცევა

გარნიზონის მეთაურს სხვადასხვა ხარჯებისათვის ფულის გარკვეული რაოდენობა ესაჭიროებოდა - იქნებოდა ეს ჯარისკაცთა ჯამაგირი, ციხესიმაგრისთვის საჭირო გადაუდებელი შესყიდვები თუ სამხედრო-სადაზვერვო საქმიანობასთან დაკავშირებული ხარჯები. პეტრას აკროპოლისის მე-5 კოშკში აღმოჩენილია სასაზღვრო მონეტების კარგად დაცული განძი, იგი ვერც-

¹⁰ ფიჭვნარში მრავლადაა ნაპოვნი რკინის ცულები, რომელთაც განსხვავებული ფორმები გააჩნიათ. ერთ-ერთი მათგანი, რომელსაც ოთხკუთხა წაგრძელებული სატარე ხვრელი, ბრტყელი მომადლო წელი და ფართო, ოთხკუთხა მოყვანილობის პირი აქვს ძირითადად გაიგივებულია ლოკალური გავრცელების ე.წ „ლაზური ცულების“ ტიპთან და მას სამეურნეო დანიშნულება გააჩნდა, თუმცა ეს მოსაზრება საბოლოოდ არ არის გაზიარებული მათი წებელდურ ცულებთან მსგავსებისა და ჩრდილო-დასავლეთ ლაზეთში მათი მრავლად აღმოჩენის გამო (მინდორაშვილი, 2021: 26).

ხლის 94 მონეტას მოიცავს, კიდევ 4 მონეტა კი კომპის სხვადასხვა ნაწილში იქნა მიკვლეული, საინტერესოა, რომ მონეტებს შორის ყველაზე გვიანდელია ხოსრო I-ის (531-579) სახელით მოჭრილი მონეტა, რაც გვეხმარება ზუსტად დათარიღდეს კომპში აღმოჩენილი თანმხლები მასალა (მინდორაშვილი, 2021:31).

სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში ამ პერიოდის სასანური ნუმიზმატიკური ძეგლები ცნობილია, როგორც შემთხვევითი აღმოჩენებით, ასევე მათი დიდი ნაწილი მოპოვებულია გეგმაზომიერი არქეოლოგიური სამუშაოების შედეგად.

ქობულეთი-ციხისძირის ზონასთანაა დაკავშირებული ახ.წ. IV-V საუკუნის სასანური მონეტები. ამ რაიონის შემთხვევითი მონაპოვარია შაბურ II-ის (309-379) და ბაჰრამ V (421-438 ვერცხლის დრაქმები (ვარშალომიძე, ძნელაძე, 2021:299-300) (სურ. 1). ქრონოლოგიურად მას მოჰყვება პეტრას აკროპოლისში აღმოჩენილი შაჰ პეროზის (459-484), ბალაშის (484-488) და კავად I - ის (488-496; 498-531) ვერცხლის დრაქმები (მინდორაშვილი, 2021:31) (სურ. 2). ეს უკანასკნელი ადრეც გამოჩენილა ქობულეთი-ციხისძირის სექტორიდან. ერთი ასეთი ვერცხლის საფასე აჭარის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმშია შესული XX საუკუნის 10-იან წლებში, როგორც შემთხვევითი მონაპოვარი.

მრავლადაა შესწავლილი VI საუკუნის სასანური მონეტები, მათი სიჭარბე დაკავშირებული უნდა იყოს რეგიონში ირანელთა სამხედრო კამპანიებთან, განსაკუთრებით, პეტრაში ირანული გარნიზონის დგომასთან.

არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგად პეტრას აკროპოლისში მოპოვებული სასანური მონეტები აგრძელებენ უწყვეტ ქრონოლოგიურ ხაზს. კავად I-ის დრაქმებს მოსდევს ხოსრო I-ის (531-579) ვერცხლის მონეტები. ეს საფასეები, როგორც ითქვა, ციხისძირში განძის სახით იქნა ნაპოვნი №5 კომპში. განძი შედგებოდა 94 ვერცხლის მონეტისაგან (მინდორაშვილი, 2021:31). ხოსრო I-ის კიდევ ერთი დრაქმაა დაცულია ბათუმის არქეოლოგიურ მუზეუმში (ვარშალომიძე, 2016:29), გარდა ამისა ქობულეთის სექტორიდან მიღებულია ხოსრო I-ის კიდევ ერთი დრაქმა. შემთხვევით მონაპოვარს უკავშირდება ასევე, ხოსრო II-ის (591-

628) ორი ვერცხლის მონეტაც. ისინი დაცულია აჭარის სახელმწიფო მუზეუმში (ვარშალომიძე, ძნელაძე ნ., 2021:302-304) (სურ. 3).

სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს VI საუკუნის სამონეტო მოქცევის ხასიათი კარგად წარმოაჩენს ბიზანტია-ირანის სამხედრო-ეკონომიკურ დაპირისპირებას. მართალია პეტრა-ციხისძირში ჩნდება ამ საუკუნის ადრეული მონეტები, თუმცა მას დიდი რაოდენობით ანაცვლებს სასანური მონეტები, რაც პეტრაში ირანელთა გამაგრება-დამკვიდრებას უნდა დაუკავშირდეს. ამის საპირწონედ კი ბიზანტიური, კერძოდ, იუსტინიანე დიდის მონეტების რაოდენობა გაიზარდა გონიო-აფსაროსში, რაც კარგად წარმოაჩენს აფსაროსის ხელახალ გამოცოცხლებასა და იმპერიის სამხედრო-ეკონომიკურ სისტემაში ჩართვას. ბიზანტიელთა მიერ პეტრას დაკავებისა და ლაზეთის დიდი ომის დასრულების შემდგომ ბიზანტიური მონეტები ისევ ჩნდებიან ციხისძირის მიდამოებში.

ციხისძირში კარგად გამოჩნდა, რომ პეტრაში მდგარი ირანელთა გარნიზონი იყენებდა, როგორც ხოსრო I-ის დრაქმებს. ასევე ხმარებაში იყო უფრო ადრეული - შაპ პეროზის, ბალაშისა და კავადის I-ის მონეტებიც. ჩვენი აზრით ამ პერიოდის მონეტები პეტრაში შემოსულ ირანელთა პირველ ნაკადს 541 წელს უნდა მოეძანა. შემდგომში, 549 წელს ციხის გარნიზონის მომარაგება-შევსების მიზნით მოსულ მერმეროეს უნდა შემოეტანა ფულადი საშუალებების ბოლო მარაგი. სავარაუდოდ ეს უნდა ყოფილიყო განძის სახით გადანახული ის მონეტები, რომელიც 551 წლის ალყამ და პეტრას დაცემამ საბოლოოდ შეიწირა.

ნიშანდობლივია, რომ აფსაროსსა და მის შემოგარენში დღემდე არ გვხვდება სასანური ნუმისმატიკური ძეგლები. რაც გვაფიქრებინებს, რომ ირანელებს ციხისძირი-ხოფის მონაკვეთზე, ალბათ, არც გაუვლიათ, ეს კი საინტერესო გარემოებაა პეტრას ლოკალიზაციაზე მსჯელობისას.

დასკვნა.

ლაზეთის დიდი ომის პერიოდში ციხე-ქალაქ პეტრაში ირანელთა 10 წლიანი ყოფნა დაკავშირებულია მხოლოდ სამომარ

ვითარებასთან და სამხედრო ამოცანების შესრულებას ემსახურებოდა. კერძოდ, ლაზეთი-ბიზანტიის სამხედრო-გზის კონტროლს. სასანიანთა პეტრაში გამაგრების ფაქტში არ ჩანს პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ასპექტები. პეტრაში მდგარი ირანული სამხედრო გარნიზონი აქტიურად იყენებს ნაალაფარ და ციხესიმაგრეში არსებულ სამხედრო აღჭურვილობას, რომელთა ნაწილი შესაძლოა ადგილობრივი წარმოების ყოფილიყო. რეგიონში სასანური მონეტების მიმოქცევის სურათი გვაფიქრებინებს, რომ აქ მათი გავრცელება ძირითადად დაკავშირებული იყო გარნიზონისათვის ჯამაგირის გაცემასთან და იგი ნაკლებად იყო გამოყენებული ადგილობრივ მოსახლეობასთან სავაჭრო ურთიერთობისათვის. არ ჩანს სასანიანთა კულტურული და რელიგიური გავლენებიც, ყოველი შემთხვევისათვის, ამ ეტაპზე მას არ ეძებნება მატერიალური დასაბუთება - არქეოლოგიური მასალის სახით. ბუნებრივია, სამომავლო არქეოლოგიურმა გათხრებმა შესაძლოა სასანიანთა პეტრაში ათწლიანი ყოფნის გარშემო არაერთი საინტერესო დეტალი წარმოაჩინოს.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

- Agathias. (1975). *The Histories* (Translated with an Introduction and Short Explanatory Notes by Joseph D. Frendo). Berlin/NewYork.
- Ahmad, S. N. (2015). *A new Sasanian helmet in the Musee d'Art Classique de Mougins*. HISTORIA I ŚWIAT, №4, p. 135-156.
- Bosworth, Clifford E. (1965/66). „*Military Organisation under the Būyids of Persia and Iraq*” in *Oriens*, 1965/1966. Vol. 18/19, pp. 143-167.
- Dennis, George T. (2010). *Maurice's Strategikon: Handbook of Byzantine Military Strategy*. Philadelphia: Univ. of Pennsylvania Press.
- ინაიშვილი, ა. (1974). *პეტრა-ციხისძირში 1962-65 წლებში ჩატარებული გათხრების შედეგები. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები*. ტ. IV. გვ.102-153. თბილისი.

- ინაიშვილი, ნ. (1993). *ციხისძირის ახ.წ. I-VI სს. არქეოლოგიური ძეგლები*. სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები. ტ. XXI. თბილისი.
- ჯანაშია, ს. (1949). *ფეოდალური რევოლუცია საქართველოში*. შრომები I, თბილისი.
- John, Malalas. (1986). *The Chronicle (A Translation by Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys and Roger Scott)*. Melbourne.
- Kakhidze, A., Vickers, M., Mamuladze, Sh. (2000). *Early Medieval Cemeteries from Pichvnari*. The Works of Batumi Archeaeological Museum, Batumi. p. 70-89.
- Kakhidze, A., Vickers, M. (2004). *Greeks and Colchians on The East Coast of The Black Sea, Results of Excavation Conducted by The Joint British-Georgian Pichvnari Expedition (1998-2004)*. Pichvnari I, Batumi-Oxford, p. 123-131.
- Kakhidze, A., Vickers, M. (2014). *Greeks and Colchians on The East Coast of The Black Sea, Results of Excavation Conducted by The Joint British-Georgian Pichvnari Expedition (2003-2007)*. Pichvnari VI, Batumi-Oxford, p. 175-180.
- Kubik, A. (2017). *Sasanian lamellar helmets, Crowns, hats, turbans and helmets, The headgear in Iranian history*. volume I, Pre-Islamic Period, p. 195-210.
- Khoperia, N. (2022). *The Daylamite Involvement in the Lazic War (541-562)*. Historia i Świat 11.
- მენანდრე, ფრაგმენტები, გეორგიკა III. (1936). *ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ*. ტექსტები ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო ს. ყაუხჩიშვილმა, თბილისი, გვ. 209-251.
- მინდორაშვილი, დ. (2021). *არქეოლოგიური გათხრები პეტრაციხისძირში*. ბათუმი.
- პროკოპი კესარიელი, გეორგიკა II. (1965). *ბიზანტიელი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ*. ტექსტები ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და განმარტებები დაურთო ს. ყაუხჩიშვილმა, თბილისი, გვ. 38-234.

- Prokopios (2014). *The war of Justinian* (R. A. Translated by H. B. Dewing), Indianapolis/ Cambridge: Hackett Publishing Company.
- წურწუმია, მ. (2013). *საქართველოს სამხედრო ისტორიის საკითხები* თბილისი.
- წურწუმია, მ. (2016). *შუა საუკუნეების ქართული ლაშქარი* თბილისი.
- ვარშალომიძე, ი. (2016). *ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმის ნუმიზმატიკური საგანძური (კატალოგი)*. ბათუმი.
- Varshalomidze, I., Dzneladze, N. (2021). *Catalogue of Coins Stored in Khariton Akhvlediani Ajara Museum*. Batumi.
- Воронов, Ю. Н., Бгажба, О. Х. (1885). *Материалы по археологии Цebelьды*. Тбилиси.

References:

- Agathias. (1975). *The Histories (Translated with an Introduction and Short Explanatory Notes by Joseph D. Frendo)*. Berlin/NewYork.
- Ahmad, S. N. (2015). *A new Sasanian helmet in the Musee d'Art Classique de Mougins*. HISTORIA I ŚWIAT, №4, p. 135-156.
- Bosworth, Clifford E. (1965/66). „*Military Organisation under the Būyids of Persia and Iraq*” in *Oriens, 1965/1966*. Vol. 18/19, pp. 143-167.
- Dennis, George T. (2010). *Maurice's Strategikon: Handbook of Byzantine Military Strategy*. Philadelphia: Univ. of Pennsylvania Press.
- Inaishvili, A. (1974). *P'et'ra-Tsikhisdzirshi 1962-65 Ts'lebshi Chat'arbuli Gatkhrebi Shedegebi (Results of excavations in Petra-Tsikhisdzire in 1962-65)*. Samkhret-Dasavlet Sakartvelos Dzeglebi. t. IV. gv. 102-153. Tbilisi.

- Inaishvili, N. (1993). *Tsikhisdziris Akh.Ts' I-VI ss. Arkeologiuri Dzeglebi (Tsikhisdziri AD I-VI centuries. Archaeological monuments)*. Samkhret-Dasavlet Sakartvelos Dzeglebi. t.XXI. Tbilisi.
- Janashia, S. (1949). *Feodaluri Revolutsia Sakartveloshi (Feudal revolution in Georgia)*. Shromebi I, Tbilisi.
- John, Malalas. (1986). *The Chronicle (A Translation by Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys and Roger Scott)*. Melbourne.
- K'akhidze, A., Vickers, M., Mamuladze, Sh. (2000). *Early Medieval Cemeteries from Pichvnari*. The Works of Batumi Archaeological Museum, Batumi. p. 70-89.
- K'akhidze, A., Vickers, M. (2004). *Greeks and Colchians on The East Coast of The Black Sea, Results of Excavation Conducted by The Joint British-Georgian Pichvnari Expedition (1998-2004)*. Pichvnari I, Batumi-Oxford, p. 123-131.
- K'akhidze, A., Vickers, M. (2014). *Greeks and Colchians on The East Coast of The Black Sea, Results of Excavation Conducted by The Joint British-Georgian Pichvnari Expedition (2003-2007)*. Pichvnari VI, Batumi-Oxford, p. 175-180.
- Kubik, A., (2017). *Sasanian lamellar helmets, Crowns, hats, turbans and helmets, The headgear in Iranian history*. volume I, Pre-Islamic Period, p. 195-210.
- Khoperia, N. (2022). *The Daylamite Involvement in the Lazic War (541-562)*. Historia i Świat 11.
- Menandre, Fragment'ebi, Georgik'a III. (1936). *Bizant'ieli Mts'erlebis Tsnobebi Sakartvelos Shesakheb (Reports of Byzantine writers about Georgia)*. T'ekst'ebi Kartuli Targmaniturt Gamotsa da Ganmart'ebebi Daurto S. Qaukhchishvilma. Tbilisi, gv. 209-251.
- Mindorashvili, D. (2021). *Arkeologiuri Gatkhrebi Pet'ra-Tsikhisdzirshi (Archaeological excavations in Petra-Tsikhisdziri)*. Batumi.

- P'rok'op'i K'esarieli, Georgik'a II. (1965). *Bizant'ieli Mts'erlebis Isnobei Sakartvelos Shesakheb (Reports of Byzantine writers about Georgia)*. T'ekst'ebi Kartuli Targmaniturt Gamostsa da Ganmart'ebebi Daurto S. Qaukhchishvilma. Tbilisi, gv. 38-234.
- Prokopios. (2014). *The war of Justinian* (R. A. Translated by H. B. Dewing). Indianapolis/ Cambridge: Hackett Publishing Company.
- Ts'urts'umia, M. (2013). *Sakartvelos Samkhedro Ist'oriis SAK'itkhebi (The Issues of Georgian Military History)*. v. I, Tbilisi.
- Ts'urts'umia, M. (2016). *Shua Sauk'uneebis Kartuli Lashkari (Medieval Georgian Army)*. Tbilisi.
- Varshalomidze, I. (2016). *Batumis Arkeologiuri Muzeumis Numuzmat'ik'uri Sagandzuri (Numismatic Treasure of Batumi Archaeological Museum)* (K'at'alogi). Batumi.
- Varshalomidze, I., Dzneladze, N. (2021). *Catalogue of Coins Stored in Khariton Akhvlediani Ajara Museum*. Batumi.
- Voronov, Yu. N., Bgazhba, O. H. (1885). *Materialy po Arxeologii Cebel'dy (Materials on the archeology of Tsebelda)*. Tbilisi.

SASANIAN IN SOUTHWESTERN GEORGIA: THE ARMAMENTS AND LOGISTICS OF THE GARRISON OF PETRA

Tamaz Darchidze

PhD Student of the
Batumi Shota Rustaveli University.
Georgia, Batumi, 6010, Ninoshvili 32/35.
+995 577-27-26-33. t.darchidze@bsu.edu.ge;
ORCID ID 0000-0003-1835-941X

Nika Khoperia

PhD Student of the
Ilia State University. Assistant professor at GIPA
Tbilisi, Georgia, 0162, Kakutsa Cholokashvili 3/5,
+995 591-60-06-64. nika.khoperia.1@iliauni.edu.ge
ORCID ID 0000-0002-3076-965X

Abstract.

The article examines the issues related to the presence of the Sasanian garrison in one of the main fortresses of the Late Antiquity and Early Middle Ages of the Kingdom of Lazica. As has been established, Petra has played an important role in the military conflict between the Byzantine Empire and Sasanian Iran in the 6th century. The analysis of the archaeological materials found in Tsikhisdziri in recent years, combined with the written sources, confirms the Sasanian forces had indeed occupied the fortress fortified by the Byzantines during the Great Lazica War, which is one of the crucial issues for the final identification of Petra with Tsikhisdziri.

This article provides an overview of the main issues of the military and political interests of Sasanian Iran in the kingdom of

Lazica, the weapons and equipment of the military garrison of Petra, the nature of the distribution of Sasanian coins in southwestern Georgia and its attributes.

It has been established that during the Great War, the 10-year presence of the Iranians in the Petra fortress was related to the global war circumstances, and it served a military task – to control the Lazica-Byzantium military road. There is no evidence to support any political, economic, or cultural motives behind the Sassanids' fortification in Petra. It has been established that the circulation of Sasanian coins in the region was mainly related to the payment of the wages to the garrison and was seldom used for the trade with the local population.

Keywords: Late Antiquity; South-Western Georgia; Sasanian; Lazica; Petra-Tsikhisdziri.